

ZAPISKI

PO JUBILEJNEM FESTIVALU KRATKEGA FILMA

Sredi marčeve odjuge se v Beogradu še sam zmeččaš in nekako raztopiš. Topli vetri in mežikajoče sonce te napravijo sprejemljivejšega tudi za druge vrste svetlobe, predvsem za vso tisto, ki diha podobno kot ti sladki, čeprav malo utrujajoči pomladni dnevi, polni neubranljivih upov in skoraj nedostojnega pričakovanja. Biti moraš res pravi privrženec filmskega medija, povrh tega pa še med tistimi, ki jim ni treba v repu čakati na vstopnice, da te kak večer ta mnogo obljubljajoča, mila klima ne potegne mimo razsvetljenega festivalskega vhoda v Domu sindikatov — proti Kalemegdanu ali proti Savi, odkoder odmevajo vabljivi zvoki otožnih popevk in nerazločni šum razpoložene, zgovorne množice.

Na letošnjem festivalu so plesale svetlobe in sence in barve po velikem platnu po točno začrtanem in skrbno izvedenem sporedu. V šestih večerih se je zvrstilo štiriinpetdeset kratkih filmov, izbranih iz množine sto petnajstih. Vse proizvodne hiše so sicer napravile vsega skupaj sto dvainosemdeset kratkih filmov, toda prijavljeno število kaže na samokritičnost njihovega izbora.

Zdaj, ko vemo za nagrajence in pohvaljene, se ponuja predvsem polemika z žirijo (predsednik Veljko Bulajić, člani Branko Bauer, Vukoje Bulatović, Oto Deneš, Kajetan Kovič, Veselinka Malinska, Joco Marjanović), toda naj bo to opravljeno med vrsticami. Največ pozornosti zasluži po mojem mnenju dovolj živahna in razborita diskusija ob okrogli mizi. Ta je namreč pritegnila veliko število znanih aktivnih ustvarjalcev kratkega in celovečernega filma in pa filmskih teoretikov in kritikov.

Prireditelji so ustno in pismeno izjavljali, naj bi ta festival ne bil predvsem praznik, temveč, da se bodo trudili organizirati in ustvariti

Delovno vzdušje

In res, skoro vsak dan je sedelo v prijetnem prostoru filmskega kluba večje ali manjše število ljudi in se razgrevalo ob živahnih, zdaj vročih in polemično zavzetih, zdaj malo tišjih in lagodnejših pogovorih o problemih kratkega filma in kinematografije na splošno. Za okroglo mizo, ki sta jo organizirali redakciji *Filmska kultura* iz Zagreba in *Ekran* iz Ljubljane, se je zvrstilo sedem krajših referatov, ki so se dotikali malone vseh vprašanj in vej kinematografije in filmske kulture.

Vsak dan je izšel *Informationni bilten*, in sicer v treh jezikih. Tistih petindvajset tujih gostov je bilo torej o vsem dejanju in nehanju festivala točno obveščenih. Lahko so prebrali za vsak dan vnaprej točne podatke o vseh sporedih, ki jih ni bilo malo (redni program osmih ali devetih filmov vsak večer, popoldanski program prav toliko filmov izven konkurence, jugoslovanska retrospektiva od 1910 do 1946, retrospektiva nagrajenih filmov od 1957 do 1962, retrospektiva pokojnega Mirka Groblerja, izbrani program devetnajst tujih filmov iz devetnajstih držav, programi za pionirje in predstave za dijake v dvorani Doma sindikatov in v dvorani Jugoslovanske kinoteke), razen tega pa so se lahko seznanili z množico napak, ki so jih objavile tiskane publikacije festi-

vala glede podatkov o posameznih filmih, avtorjih, proizvodnih podjetjih in o naslovih filmov.

V prostorni avli pred dvorano si je obiskovalec lahko ogledal originalne nagrade in priznanja, ki si jih je jugoslovanski kratki film prislužil dolgo vrsto predvsem v tujini. Med temi je bil najodličnejši nedvomno Vukotičev OSCAR. V veži je prav tako stala kamera, s katero so naši snemalci snemali rojstne posnetke domače kinematografije med drugo svetovno vojno.

V biltenih in drugih publikacijah si lahko prebral mnogo podatkov o našem kratkem filmu, na primer: v letu 1962 je bilo pri nas proizvedenih za milijardo dinarjev kratkih filmov, od 1945. do 1962. leta smo posneli pri nas 1150 dokumentarnih (od teh 19 v koprodukciji), 88 risanih, 45 lutkovnih, 266 poučnih in šolskih, 884 ostalih kratkih filmov, skupno 2393 in najbrž, seštevajoč številke drugih virov, še nekaj več; v letu 1962 smo izvozili 143 kratkih filmov v 25 držav; letno smo torej v vseh preteklih letih proizvedli povprečno po 140 kratkih filmov, kar je v primerjavi s sosedno Romunijo, ki jih napravi letno približno 45, kar precej.

Spričo teh bogatih programov pa tudi zanimivega delovnega načrta in njegove dovolj srečne izvedbe smemo reči, da se je festival vendarle iz dneva v dan bolj odločno spreminjal v praznik.

Naj ob tem povem samo nekaj besed o programu naših najstarejših filmov, za katere smemo upati, da jih bomo kmalu gledali tudi v na novo preurejeni ljubljanski sindikalni dvorani, v okviru kinoteke. V gibljivih sličicah triinosemdesetletnega (prisetnega) snemalca Milтона Manakija še živi turški sultan Mohamed V (Rašid) in se dobrovoljno ustavlja pred kamero 500, ki je bila nabavljena pred letom 1910 kot nekaj nezaslišanega pri samem Pathéju v Parizu ali Londonu. Tudi črnogorskega kralja Nikolo gledamo ob kronanju v posebni kratki reportaži, obdanega od vojščakov v starih narodnih nošnjah, z dolgimi puškami na ramah in z znamenito okovanimi samokresi za pasom. Nadalje še nekaj prizorov slavnega atentata v Sarajevu leta 1914; gledamo in poslušamo nadalje prvi domači zvočni film *Mis film 1932* (komaj 4 leta po prvem zvočnem filmu). Nazadnje pa vidimo nekaj prizorov iz NOB (maršal Tito v Drvarju, zavezniška pomoč Jugoslaviji, osvoboditev Beograda, proslava 27. marca 1945) in sedaj že zgodovinsko pričevanje v enem prvih dokumentarcev iz leta 1946 *Pegavac je harao* (Razsajal je tifus).

Ponekod nam uide nasmešek spričo gibanja, oblek, vedenja pa tudi spričo naivnega snemanja posameznih prizorov. Človek nehotе pomisli: tudi naše današnje posnetke, pa naj se nam zdijo še tako posrečeni, čaka najbrž podobna usoda, vsaj mnoge med njimi. Ob takšnih filmih pa se vendar potrjuje neprecenljiva vrednost filmskega dokumenta.

Proč s cenzuro

Razgovor pri okrogli mizi je sprožil — zelo ostro — vprašanje cenzure. Znano je, da programe za našo kratkometražno proizvodnjo pregleduje in odobrava že pred začetkom snemanja vrsta forumov, predvsem pa organi družbenega upravljanja, filmski sveti. Isti organi pregledujejo tudi končane proizvode in jih imajo pravico kritizirati še med delom. Nadalje kupuje kratke filme distribucija, ki v ta namen postavi svojo komisijo in ima tudi svoj organ družbenega

upravljanja. Nazadnje — po sedanji praksi — mora film pregledati še en organ. Morda je teh pregledov res malo preveč, a morda je tudi vrstni red ponesrečen. Pri televiziji so namreč ta pota od zasnove do realizacije krajša in bolj preprosta, pa vendar televizijski program že takoj seže prek meja.

Diskusija morda ne bi bila tako odločna in določna, ko bi se pred festivalom ne razvedelo, da je bila vrsta filmov, ki smo jih na festivalu sicer gledali, malo pred tem od cenzure prepovedana, od kritike kasneje močno ožigosana, nazadnje pa je eden izmed teh filmov dobil celo nagrado uradne žirije (*Praznik*).

Ne bojimo se črnih tem

Diskusija je potekala brez zastojev. Beseda je klicala besedo. In tako se je krog govornikov zedinil v misli, naj bi v prihodnje teme iz osvobodilnega boja ne nastajale le ob praznikih in obletnicah, temveč predvsem iz notranje nuje ustvarjalcev. Na festivalu smo namreč videli vrsto takih filmov, ki ne delajo časti ne témi ne poklicu. Ugotovljeno je bilo, da so bili isti posnetki uporabljeni po večkrat, a vsakokrat za dokumentacijo drugega dogodka. To dejstvo ne izkazuje le revščino ustvarjalne domišljije, temveč razgalja tisto neljubo in nedopustno lastnost, ki je dokumentarni film po svoji naravi ne prenese: pomanjkanje resnicoljubnosti.

Na podobno stvar smo naleteli pri turističnem filmu, ki je med posnetke nekega mesta zaradi večje privlačnosti, a nemara tudi čisto iz trgovsko-turističnih razlogov vtihotapil mimogrede nekaj vedut iz drugega, lepšega mesta, samo da bi povečal učinkovitost svoje ideje. Kakšne ideje so to — smo se vpraševali.

In ko smo pomislili na svete in organe družbenega upravljanja, katerih vlogo je prevzela ponekod cenzura ter s tem pokazala na »črne teme«, smo prišli do prepričanja, da nobene črne teme niso nevarne. Bati se je treba črnih realizacij.

Nekaj korakov pred drugimi

Ne nameravam govoriti o tem, ali smo ali nismo nekaj korakov pred drugimi. Znano je in Georges Sadoul je že zapisal v svojo zgodovino krilate besede o »jugoslovanski šoli risanege filma«. Nesporno je, da je ta skupina naših ustvarjalcev zaradi temeljnih idej, ki jih zastopa (a to so ideje naše družbene sredine), in pa zaradi zrele artistske obdelave upravičeno zaslovela po vsem svetu. Pripadniki te skupine zagrebških ustvarjalcev risanege filma so že večkrat sedeli v mednarodnih žirijah in letos namerava leipziški festival spet povabiti enega izmed njih v svojo žirijo.

Nekaj korakov pred drugimi je dolžan hoditi ta, ki vodi. Tako se je izrazil eden od zagrebških ustvarjalcev animiranega filma. S tem se je lotil teme, ki vzbuja dandanes mnogo polemike in mnogo hude krvi. Sicer pa je bilo to vprašanje vedno vznemirljivo. Odnos med subjektom in objektom je dvostranski odnos. Ko ga prenesemo na ljudi, se ta odnos multiplicira. Preprosto povedano: do harmoničnosti pride med ljudmi zaradi obojestranskih prizadevanj in nardarjenosti. Prava izpoved meri vedno na poslušalca, na nekoga, ki razpolaga z določeno mero spremenljivosti in celo z določeno mero hotenja po sprejemanju.

Ta razgovor zadeva predvsem področje našega animiranega filma, ki uživa doma hvalo in slavo tako rekoč na neposreden način: prek glasov iz inozemstva. Večine figur, likovnih vsebin in animacijskih domislekov, če izvzamemo najčitatljivejše, povprečna publika naših kinematografov namreč pri domačem risanim filmu, kolikor sploh pride na program, ne more sprejeti. Tu imamo opravka z dejstvom, da je naša likovna in filmska kultura šele v povojih. Transmisije široke filmske in likovne vzgoje so komaj stekle. Film kot učni predmet doživlja svoje prvo poskusno leto v določenem številu učnih zavodov. Filmske revije so bile do nedavna neke vrste magazini. Kinematograf je še vedno predvsem zabavišče.

Linija najlažjega odpora narekuje tistim, ki se na stvar ne razumejo, morajo pa hočeš nočeš o njej odločiti, da proglase filme, ki jim niso kos — za eksperiment. Večina naših dobrih risanih filmov je v izrazu in vsebini tako zgoščena, da jih je res nemogoče sprejemati razen z veliko zbranostjo in z občutljivim, odmevnim duševnim prostorom. Toda tisti, ki vodijo, hodijo nekaj korakov pred drugimi.

Pred kinoteko

so ležali veliki kupi črnega, umazanega snega in iz njih so se cedile luže tik pred vhomom. Vsa Kosovska ulica je bila le na pol prehodna. Na njej se mnogo popravlja, mnogo gradi. Preko črnih, sajastih kupov snega in luž nas je poganjal topli pomladanski val prijaznih vetrov. V tišini in temi dvorane smo se zbirali ob popoldnevih k drugemu programu — izven konkurence. Odkrivali smo vrsto dobrih filmov, ki so tekli v tem zatišju, pa bi prav gotovo zaslužili, da bi jih uvrstili med one v slavnostni dvorani. Toda rečeno je bilo, da bo deseti festival delovnega značaja in zato je bilo na neki način prav tudi tako. Pino Zag, neznansko nadarjeni italijanski filmski ustvarjalec, čigar film *Življenje pod pečatom* smo gledali z navdušenjem tudi na festivalu, je sedel med nami v kinoteki in med predstavo naivno vprašal: Zakaj pa teh filmov niso rajši uvrstili v program namesto onih turističnih razglednic, prežvečenih zgodb in reportaž? Tu bi se morala pričeti diskusija o kriterijih. Ta pa bi bila zelo dolga. Naj le naštejemo filme, ki bi zaslužili po mojem mnenju mesto v konkurenci: izvrsten dokumentarec o preobrazbi Sandžaka *Ukročene vode Sandžaka* Miloša Bukumirovića, *Deček in konj* Vlade Balvanovića, *Kontrabas* Puriše Đorđevića, *Žiri* Anteja Babaje, (črn film, a svetla realizacija), *Spremljanje* Branislava Bastaća, *Dežnik* Pjera Majhrovskega in še nekateri.

Za omenjene filme posebno velja, da so njih avtorji enakopravno obravnavali slikovni in zvočni del filma. Tudi Vukotičeve *Igre* kot njegovi filmi na splošno, zaslužijo v tem pogledu pozornost in priznanje, Babaja in Đorđević pa ga morda v usklajevanju slikovnega in zvočnega filmskega izraza prekašata. Omenjena avtorja sta to s *Pravico* in *Pesmijo* festivalu tudi pokazala.

Videli smo malo dobrih dokumentarnih filmov, med njimi pravzaprav le dva: *Meje* Branka Gapa in *Zbor iz Rudega* Stjepana Zaninovića in Aleksandra Ilića. Prvi duhovito montira čisto reportažo o srečanju sosedov na bolgarsko-jugoslovanski meji, drugi pa z gradacijo spominske snovi, z dobrimi intervjuji in z besedilom Vicka Rasporja obudi obrise herojske poti prve proletarske brigade. V tem filmu kot tudi v drugonagrajenem filmu Vlade Slijepčevića *Danes v novem mestu* ter deloma še v nekaterih filmih se je uveljavil intervju

na televizijski način. To je novost v našem filmu, ki nedvomno glasno govori o vplivu televizije, o vplivu, ki pa filmu nikakor ni v škodo.

Oskarjev nagrajenec je bil prvi tudi v Beogradu. Morda je pa lastovki, ki naznanja pomlad kratkemu filmu tudi v kinematografih, ime — OSCAR?

France Kosmač

MED KNJIGAMI

NEKAJ MISLI OB UDOVIČEVEM OGLEDALU SANJ

Udovičeva lirika kaže, da njen avtor ne ljubi poenostavljenih shem, ki bi jim nasilno podrejal življenje; najraje izraža prav življenjska protislovja in vznemirjajo ga stara, večna nasprotja, ki jih prinaša življenje.

*Jutro poje
kakor pisan petelin,
zleti na streho,
sede na drevo,
sede na plug,*

pravi v pesmi *Vedro je lice stvari*, toda:

*Ruša pod drevesom
pa ve:
Ves dan rije
krt pod vijolicami,*

Odnos do življenja, kakršen se nam razkriva v njegovih pesmih, bi lahko na prvi videz imenovali deziluzijo, vendar bi bile zanjo najprej potrebne naivne predstave o svetu; Udovič pa ne verjame v lepe pravljice, zategadelj ni grenko razočaran, saj gleda življenje kompleksno in z neko moško stoičnostjo sprejema, kar mu prinaša življenjski tok.

Jožetu Udoviču niso neznana najbolj skrajna čustvena stanja, ko se zdi človek tujec samemu sebi in ljudem in si išče trudoma in z neizprosno voljo lastno podobo:

*Noč,
v meni je temnejša daljava,
kakor je tvoja,
hodim po nji
in če srečam sebe,
vidim: tujec me gleda
iz lastnih oči,*

pravi v pesmi *Sveti mi, noč*. Toda kakor doživlja grozo osamljenosti, tako se ji tudi upira in ni zgolj pasivno bitje, ki bi voljno in vdano prenašalo, kar mu prinaša življenje.